

Trvale udržitelný rozvoj znamená existenci možnosti

Pavla Melková

1/
„ ... Jenom to držet,
jako malý chlapec, který nese
v rukou skleněnou mísu, v níž se ve
vodě vznáší červená rybka.
Dělat malé krůčky, neupadnout,
nerozlít to, aby se vesmír nepřekotil
a červená duše nelapala po vzduchu
v kaluži rozteklé po podlaze.
Třese se odpovědností, ruce bolí,
dech se tají. Tak by měl člověk žít ...
tak nést svěřenou vzácnost...“

Jan Balabán : Černý beran,
Host, Praha 2000

2/
„Trvání a setrvání ...
Nehybnost je zhoubná,
ale setrvání je věčné.
Jak to, že obojí je zdánlivě stejné,
přesto však ve své podstatě
tak fatálně odlišné?
Nehybnost je statická,
nemá začátek ani konec,
ale setrvání je dynamické,
protože v sobě skrývá
mnoho vrstev významů
i souběh minulého a budoucího.“

Aleš Veselý : výstava „Trvání a setrvání“,
DOX, Praha 2011

..... 1

TRVALE? UDRŽITELNÝ? ROZVOJ?

TRVALE?

Absolutní trvalost je nekonečnost. Opravdu je oprávněné očekávání trvalosti a směřování k ní? Trvalost v měřítku času lidské či přírodní existence? Právo či povinnost trvalosti? Kosmologický čas pojem trvalost nepoužívá, připouští zato hodnotu záporného času. Lidská touha po trvalosti hraničí s neskromností. A neskromnost je v rozporu s možností trvalosti. Trvalost v lidském čase jednotlivce by byla nesmrtnost. Touha po nesmrtnosti se však často pojí s nekritickým sebezbožňováním.

Jakými skromnějšími, či realističtějšími pojmy bychom mohli nahradit nepřiměřeně ambiciózní pojem trvalost? Dlouhodobost? Kontinuita? Možnost pokračování?

UDRŽITELNÝ?

Udržet – rozvoj? Udržení patří spíše do kategorie pasivních činností, respektive nečinností. Udržet lze cosi, co již existuje. V pojmu rozvoj je však současně obsažen faktor změny, pohybu a vzniku nového. Zaměněním pojmu možnost za udržitelnost, či jeho rozšířením na možnost udržitelnosti, říkáme, že cílem by mohlo být vytvoření, udržení, nezamezení možnosti pro rozvoj.

..... 2 / (fig. 1 — Aleš Veselý : „Ty, já a Ti, kteří už nejsou“, výstava v galerii DOX, Praha 2011)

Rozvoj?

Rozvoj jakožto pohyb v čase je jediný možný kupředu. Prvotně, jako pojem spojený s lidskou existencí, je většinou vnímán ve směru extenzivním – jako zmnožování, zvětšování, zrychlování. Zpomalení, zmenšování, zjednodušení, zpravidla za rozvoj nepovažujeme, přesto právě tato podoba procesu může často být tou, která směřuje k trvalé udržitelnosti. Navíc je známo, že z vědeckého hlediska není obecně trvalý kvantitativní růst v uzavřených systémech možný. V křesťanské civilizaci je vývoj světa vnímán jako lineární, má definovaný počátek, kterým je vznik a tušený, méně definovaný konec. V náboženstvích východních civilizací je vývoj cyklický, pohybuje se v kruhu či spirále, obsahující návrat a opakování. Někdy používaný termín trvale udržitelný život působí přiměřeně skromněji, problémem však zůstává jeho jednoznačný antropocentrismus; životem se zde rozumí život člověka a tam, kde se hovoří o životě ostatní přírody, je tento v podtextu vnímán především jako nezbytný nástroj lidského přežití.

V extrémní poloze by z filosofického hlediska mohlo být dále zajímavé zkoumat dokonce i samotný princip pojmu trvale udržitelný rozvoj, který se v podstatě zakládá na předpokladu mravního principu zodpovědnosti přítomných generací za dědictví zanechané generacím budoucím.

KVALITU SOUČASNÉHO ŽIVOTA NELZE VNÍMAT JAKO PŘÁVO

Ačkoliv pojem trvale udržitelný rozvoj vychází primárně z ekologických a ekonomických kritérií, z hlediska vývoje společnosti je třeba zabývat se také kritérii neměřitelných hodnot – je tak nicméně třeba vždy činit s vědomím, že neopominutelným předpokladem udržitelného rozvoje v současné době zůstává vztah k přírodnímu bohatství, globálnímu životnímu prostředí a především spotřebě přírodních zdrojů.

Význam přírodního bohatství pro existenci lidstva má v hierarchii hodnot podobné postavení jako význam zdraví v měřítku jednotlivého lidského života. V běžném životě předpokládáme před zdravím řadu hodnot a z hlediska smysluplnosti lidského bytí tomu nemůže být jinak, přestože zároveň stále víme, v pozadí vědomí, že přestane-li fungovat zdraví, mizí spolu s ním význam všech ostatních hodnot.

Tak jako například generace německého národa první poloviny dvacátého století bude patrně vždy vnímána jako generace zodpovědná za hrůzy války, naše současné generace v rozsahu euroamerické společnosti se možná jednou dostanou do učebnic jako generace, které na dlouhou dobu vyčerpaly budoucím společností přírodní zdroje energie. O extrémní zvýšení našeho současné pohodlí a blahobytu oproti generacím minulých století jsme se přitom nijak nezasloužili. Minimalizace těžké fyzické práce, poměr práce a volného času, fenomén zábavy, vytvořily stav do té doby v historii nepředstavitelný. Nepracujeme více, intenzivněji a pravděpodobně ani smysluplněji, než předchozí generace, spíše

3 / (fig. 2 — Joseph Beuys : „Uzemněný telefon“)

„Jestliže tedy od nepaměti – od prvopočátku – existovaly v lidstvu jisté sklony k nečinnosti a zahálce, k nemyslivému ‚pohodlí‘, k lehkomyšlnému podceňování nebezpečí (a to u většiny populace, zatímco to, co u člověka druhu ‚homo sapiens‘ představuje onu rozumnost a tvořivost, bylo vždy charakteristické jen pro menší část populace), nemohla tato skutečnost být zhruba až do 19. století nějak zvláště nebezpečná. Průměrní lidé museli dít a géniové přicházeli s novými a novými objevy. Ale od 20. století průmyslová civilizace (podléhající jakémusi úplně chybnému dogmatu, že cokoliv vyrobit lze, vyrobit se musí a musí se vrhnout na trh) chrlí vždy tolik lákavých příjemností, že na ně zdrucující většina lidí takřka fatálně a neomylně ‚naletí‘ a že v posledku ani vůbec není možno jinak, než že velikých objevů geniů je zneužíváno způsobem vedoucím lidstvo do katastrofy ... Otázku, buď omezení růstu, blahobytu – nebo smrti, si lidé prostě nepřipustí, tázajícího přeřvou a prohlásí za blázná. Vždyť už i církve (ke své vlastní škodě) zcela odvykly žádat od svých věřících sebemenší újmu. Lidé nikdy nedovedli myslet víc než zhruba rok či dva dopředu – ale teprve teď se jim to stává osudným.“

Milan Machovec : Smysl lidské existence, Akropolis, Praha 2008

naopak. Přesto tento stav považujeme za samozřejmost, pocítujeme na něj jakési právo, vznášíme nárok na naplnění tohoto práva, ba co víc – považujeme za právo a samozřejmost permanentní jednosměrnou extenzi tohoto stavu. Hlavním důvodem našeho pohodlí je přítom fakt, že energie lidské práce byla nahrazena energií pocházející převážně z ropy a ostatních neobnovitelných zdrojů. To, co zpočátku mohlo být možná chápáno jako zasloužená odměna za objevení technického pokroku, se dnes stává nepokrytým přisvojováním si nevlastního, ve smyslu nevlastněného spíše než cizího, za tiché dohody všech zúčastněných o zavírání očí a nepojmenovávání skutečnosti. Účastní jsme všichni. Jako součást společnosti nemáme příliš na výběr, jako jednotlivci částečně ano. Zpravidla platí obrácená úměra míry podílení se na tomto stavu a špatného svědomí z něj: ti, kteří přispívají nejvíce, stav nepojmenovávají, nepřemýšlejí o něm, vědomí o jeho existenci patrně zcela potlačují a vytvářejí tak sebezáchovnou bariéru proti vidění reality, které by muselo vést k aktivaci svědomí. Ti, kteří si uvědomují, také pojmenovávají, pocítují vlastní spoluzodpovědnost a v individuálním měřítku se snaží svůj podíl minimalizovat, což však většinou neumenšuje přetrvávající pocit špatného svědomí pramenící z vědomí účastníka globálního stavu.

VYSTAVĚNÉ PROSTŘEDÍ A UDRŽITELNÝ ROZVOJ

Pokud pojem architektonické prostředí vnímáme jako prostředí pro život v nejobecnějším rozsahu, respektive jeho vystavěnou část, stává se výsledek snahy komplexně definovat trvale udržitelný rozvoj tohoto prostředí každým dalším pokusem neuchopitelnější. Problematiku udržitelného rozvoje ve vztahu k vystavěnému prostředí lze vnímat z různých úhlů: jako trvale udržitelný rozvoj či život samotného architektonického prostředí nebo jako vliv architektonického prostředí na prostředí globální: architektonické prostředí jako možný nástroj – aktivní či pasivní – ovlivnění globálního prostředí. Odpověď takzvané první volby na otázku předpokladu trvale udržitelného rozvoje v oblasti sídel v případě vlivu vystavěného prostředí na udržitelný rozvoj globálního prostředí planety zní: minimálně zatěžovat, nezatěžovat, v utopii budoucnosti snad i posilovat. V případě udržitelného rozvoje samotného vystavěného prostředí odpověď jednoznačně míří k pojmu kvality. Kvality vystavěného prostředí a kvality společnosti toto prostředí vytvářející, spravující a užívající.

VLASTNOSTI VYSTAVĚNÉHO PROSTŘEDÍ PŘÍSPÍVAJÍCÍ K MOŽNOSTI TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

KVALITA

Stejně jako v teorii vývoje živočišných druhů přežijí na základě výběru pouze ty nejkvalitnější, lze předpokládat, že kvalitní vystavěné prostředí je tím, které má největší šanci pro trvale udržitelný rozvoj. Chybná řešení samovolně zaniknou. Z hlediska rozvoje je nutné hovořit zejména o kvalitě nadčasové.

OPODSTATNĚNOST NÁROKU NA TRVALOST

Při vznášení nároku či povinnosti trvalosti je zapotřebí určovat hranice mezi trvalostí opodstatněnou – smysluplnou a trvalostí neopodstatněnou – překážející. Mezi trvalostí produktivní a antiproduktivní. Měli bychom vědět, kdy být – otisknout své bytí, a kdy nebýt – být beze stopy. Neměli bychom bezvýhradně pohnout po trvalosti. Konec je přirozený. Konec je zároveň možností začátku nového. Prahnutí po trvalosti může být znemožněním počátku vzniku nového. Schopnost přijetí faktu konečnosti může být přirozenou součástí existence.

Japonský architekt Toyo Ito například jako zcela přirozenou věc popisuje příběh vlastního domu, který postavil spolu se svojí ženou a po její smrti nechal zbořit, neboť jeho existence v původní podobě ztratila smysl a na místě nechal vystavět dům jiný. Zboření domů a nahrazení novými, reagujícími na změněné vnější společenské a ekonomické, či vnitřní individuální podmínky, je v Japonsku běžnou a přirozenou skutečností.

„*Antická uměřenost a stabilita nejenom nalézala svůj výraz v hudbě a architektuře klasicismu, ale také se stala modelem, podle kterého vznikala ministerstva a systém státní správy. Mělo to háček – lidé té doby četli antické autory, snili o velkých říších, žili podle zásad antického práva a bydleli v budovách, které se těm římským podobaly. Jenže věděli, že celá ta velkolepá stavba antického světa se zhroutil. Báli se, že dopadnou jako Římané ... V roce 1776 začal anglický historik Edward Gibbon vydávat svůj slavný epos Historie úpadku a konce Říše římské, který můžeme považovat za moderní počátek studia konců civilizací. Archeologové 19. a 20. století si začali s úžasem uvědomovat, že prakticky všechny velké říše světa – až na Egypt a do jisté míry Čínu a Japonsko – zanikly. Nejlépe to je patrné v pouštních oblastech, kde cestovatel pravidelně nalézá celá zavátá města a hřbitovy nejenom jednotlivých lidí, ale celých dynastií. Většina starších literatur od starověké řecké až po arabskou středověkou filosofii dějin považovala pády říší za nevyhnutelné, protože i lidé a stromy stárnou a zanikají a dokonce i mocná souhvězdí se na obloze posouvají. Pro staré Řeky byla myšlenka, že by někdo mohl zastavit přirozený cyklus úpadku, nesmyslná. Stabilitu vnímali ne jako neměnnost, ale jako stabilitu pohybu směřujícího ke svému konci, obratu a novému počátku. Lidé i říše měly své osudy a nedalo se s tím skoro nic dělat... Z hlediska historie a vývoje lidstva není kolaps jednoznačnou katastrofou, protože často stojí na počátku nové, vyspělejší říše, ale z hlediska jednotlivce je neštěstím.“*

Václav Cílek – Jiří Filip : Soumravné světy: dvě století studia konce civilizací. Něco překrásného se končí, Dokořán, Praha 2008

4 / (fig. 3 — Los Carpinteros : „Show Room“, výstava Hayward Gallery, Londýn 2008)

PŘIMĚŘENOST

Uměřenost byla kánonem již v antické epoše. Šanci naší současné společnosti je obrácení stále více zafixované povědomí hierarchie, kde více je vždy lépe, na poznání, že moci neznamená muset chtít. Pojem dobrovolná askeze není v dnešním světě právě populární. A přece právě ona by patrně mohla být hlavní odpovědí na otázku možnosti trvale udržitelného rozvoje. Dobrovolná askeze našich životů, stejně jako podoby a fungování našich měst. Předpokladem přiměřenosti je schopnost rozeznávat podstatné od zbytečného. Přemíra nepotřebného je jedním z hlavních rizik naší euroamerické civilizace. I v oblasti vystavěného prostředí bývá velmi často zaměřována kvantita za kvalitu.

„*Ale jak lze najít jedno nezbytné v takové záplavě zbytečných věcí, neptáme se marně; poněvadž to nevědí, bloudí totiž mnozí ve věčných labyrintech, věčně valí balvany, trpí věčnou žízni po bohatství. Co tedy dělat? Je třeba dobrat se u každé věci její pravdivé definice, rozeznat její cíl a jak by svému cíli nejlépe odpovídala...“*

Jan Amos Komenský : Unum necessarium, 1668

5 / (fig. 4 — Joseph Beuys : „Palazzo Ragale“)

Vitrína obsahující batoh s plstěným klínem v kapse, vycházkovou hůl, měděné dráty - jako vysílač a přijímač, sušené plátky šunky a velký kus slaniny, tedy možný souhrn základních prvků pro přežití, který lze vnímat jako symbol jak minulé tak budoucí existence člověka, stejně jako assembláž celoživotní retrospektivy umělcovy práce, postojů, názorů. Beuys ve svém posledním rozhovoru s novinářem Michele Bonuomo v prosinci 1985 o instalaci řekl: „... protože jsem chtěl zdůraznit dva ve své práci stále přítomné prvky, o nichž jsem přesvědčen, že mají být zahrnuty v každé činnosti člověka, a to jak obřad sebeurčení vlastního života a vlastního gesta, tak zároveň skromnost v našem jednání a v naší práci v každém okamžiku...“.

MÍRA DETERMINOVANOSTI
Míra determinovanost vystavěného prostředí musí být vyvážená. Perspektivní je vytvoření determinovanosti pozitivní, tedy nejmenší potřebné a vyhnutí se determinovanosti překážející adaptaci, zejména v dlouhodobějším horizontu. S tím souvisí schopnost přizpůsobivosti; vystavěné prostředí jako prostředí pro život musí odpovídat přirozené proměnlivosti tohoto života. Dobrý dům je takový, který umožní maximální intervenci uživatele či času, při stálém zachování kvality své architektonické podstaty. Nadčasová, tedy trvale udržitelná, je kvalita nejzákladnější prostorové substance domu, nezávisle na současném funkčním využití či dočasných parazitujících úpravách. Tato přizpůsobivost domu však nesmí být zaměňována s bezbřehou tvárností pocházející z neexistence vlastního charakteru. Dobré město je takové, jehož fyzický prostor umožňuje flexibilitu funkcí a tím nadčasovost jeho hodnoty. S tím souvisí také absorpční schopnost prostředí. Způsobilost vstřebat maximum dočasných zásahů, provozních vstupů, proměnlivost okolního prostředí – při stálém zachování, čitelnosti a nadřazenosti základní struktury vlastního charakteru.

6/

„Základním principem uzavřeného systému je nadměrně determinovaná forma. Klíčovým pojmem je ‚nadměrně determinovaná‘ spíš než ‚forma‘. Jistá míra determinace a definice je nezbytná, aby mělo zastavěné prostředí, stejně jako přírodní prostředí, určitou formu. V uzavřeném systému ovšem struktury nemohou reagovat vlastní proměnou na měnící se podmínky; procedury a procesy v uzavřeném prostředí neumožňují experiment. V evoluční biologii dochází k uzavření, když se určitý druh ukáže být neschopný adaptace na nové prostředí … Uzavřenost v nejvlastnějším smyslu slova znamená, že chápání předchází akci. Potřebujete vědět, co děláte, ještě předtím, než to začnete dělat…“

Richard Sennet : „Veřejný prostor“, in: Zlatý řez 32, Praha 2008

7/

„Složitost (complexity): každý systém obsahuje jednak nějaké množství částí, jednak určité množství vazeb. Složitost souvisí s provázaností. Svoji povahou je ambivalentní, protože přináší jak schopnost spolupracovat a lépe využívat přírodní zdroje, tak i větší zranitelnost danou množstvím vazeb a jejich řetězením…“

Václav Cílek – Jiří Filip : Soumravné světy: dvě století studia konce civilizací.

Něco překrásného se končí,
Dokořán, Praha 2008

ELEMENTÁRNOST
Elementárnost obsahuje nadčasovost. Elementárnost ve smyslu odpovídání funkci. Elementárnost čistoty estetiky. Elementárnost srozumitelnosti jazyka architektury. Návaznost na základní principy. Módnost je krátkodobost. S tím souvisí i elementárnost materiálů. Kvalita, srozumitelnost a nadčasovost tradičních základních stavebních materiálů jako kámen, dřevo, cihla, sklo či obyčejný beton, stejně jako kvalita a nadčasovost inovativních materiálů, prověřená hlediskem přiměřenosti a logiky principů: poměr přínosu kvality nových vlastností a nároků na výrobu, zdroje, ekonomičnost, distanční přesun komponentů apod. Města jsou stavěna pro lidi a elementárnost jejich podoby by měla odpovídat elementárnosti lidského chování. Lidské chování je víceméně stejně hluboko do minulosti lidstva. Prostředky a formy architektury a ostatních materiálních komponent města se oproti tomu stále a rychle mění. Poučení o elementárnosti nalezneme v celé šíři společenských oblastí; například specialistům, zabývajícím se desítky let vyvíjením dokonalé běžecké obuvi, dnes nezbyvá než přiznat, že běžci z mexického kmene Tarahumara, kteří běhají bosí a návodem jim je pouhá přirozenost, dosahují stále nejlepších výsledků, nemluvě o dodatečně prokázaném poškození nohou běžců používajících nejsofistikovanější a nejdražší odpružené běžecké boty.

BYČEJNOST
Nadčasovost obyčejnosti. Trvale udržitelné jsou někdy nejobyčejnější věci: nejprostší, nej-

jednodušší, opakující se při zachování podstaty. Trakař. Koště. Miska. Lžice. Kolo. Stěna, sloup, střecha. Časem prověřená funkčnost, samozřejmost a krása těchto věcí jsou ztělesněním nadčasovosti.

Nadčasovost obyčejnosti. Trvale udržitelné jsou někdy nejobyčejnější věci: nejprostší, nej-

jednodušší, opakující se při zachování podstaty. Trakař. Koště. Miska. Lžice. Kolo. Stěna, sloup, střecha. Časem prověřená funkčnost, samozřejmost a krása těchto věcí jsou ztělesněním nadčasovosti.

Nadčasovost obyčejnosti. Trvale udržitelné jsou někdy nejobyčejnější věci: nejprostší, nej-

BYČEJNOST
Nadčasovost obyčejnosti. Trvale udržitelné jsou někdy nejobyčejnější věci: nejprostší, nej-

BYČEJNOST
Nadčasovost obyčejnosti. Trvale udržitelné jsou někdy nejobyčejnější věci: nejprostší, nej-

jednodušší, opakující se při zachování podstaty. Trakař. Koště. Miska. Lžice. Kolo. Stěna, sloup, střecha. Časem prověřená funkčnost, samozřejmost a krása těchto věcí jsou ztělesněním nadčasovosti.

8/

„V přírodě se mravní zákony hledat nedají; zápas o život je neúprosný …

Vědecký darwinovský výklad evoluce je tvrdý. Ve rvačce, trvající bezmála čtyři miliardy let, se pravidelně prosadil, aspoň na nějakou dobu, vždy bojově nejschopnější organismus.

Příroda nám poví nesmírně mnoho, jenom v ní nehleďte morální řád.

Evoluce má znaky směru, od nejprostší archeobakterie tvorbou stále rostoucí

složitosti až k člověku a nejsložitější věci ve vesmíru, jeho mozku. Ovšem veliká většina všech vývojově vzniklých druhů organismů zanikla, a nejspěšněji přežívají právě ty nejjednodušší – mikroorganismy.

Budou se vesele množit i ve zbytcích posledního člověka…“

Jiří Krupička : Zmatek, Paseka, Praha 2008

..... 8

KOMPLEXITA HODNOT

Zdravý rozum nám říká, že je třeba hodnotit v souvislostech, abychom se vyhnuli extrémům, stejně jako je třeba správně klást hodnoty na váhy a vždy vědět, co je vyváženo čím. Podržet si schopnost naslouchat vlastnímu rozumu i tehdy, kdy objektivní ukazatele, zvláště ty jednostranné, předkládané nám zvenku, hovoří o opaku.

(Abychom nedopadli jako rodina v kresleném vtípu, sedící okolo prázdného stolu v prázdném domě, s podtitulkem: „Nic nám nezbylo, protože jsme všechno investovali do nezbytných pojištění všeho, zato se ale cítíme bezpečně.“)

Atomistické upřednostňování jednostranných, byť samostatně pozitivních, kritérií může být v komplexním dopadu škodlivé. Jako příklad lze uvést jakýsi diktát v poslední době módního ekologického hlediska. Aniz bychom umenšovali jeho přiměřený význam, i zde je vždy třeba klást na váhy. Nemluvě o faktu, že často právě díky apriori upřednostňování jednoho hlediska bez nutnosti obhajoby priority a činění kompromisů, často zbytečně nevznikne dokonalejší výsledek, který by v neumenšené míře uspokojil více hledisek na jednu. Tvář krajiny a sídel současnosti tak náhle proměňuje například invaze solárních panelů, které jsou používány pouze účelově, bez jakékoli snahy o jejich spolupůsobení na estetice, obytnosti či kontextu místa. Přitom například při použití panelů na střechy domů jistě je možné vyvinout takovou podobu prvků, která by se mohla stát nerušícím komponentem celkového tvarosloví. Lze si představit například celoplošné struktury, schopné kopírovat v ploše či tloušťce tvary objektů, s možností ovlivnění barevnosti či povrchových charakteristik. Bezhlavé, nekoncepční rozmísťování polí slunečních panelů do volné krajiny, která působí jako náhodně spadlá z vesmíru, je pro krajinu katastrofou plošného rozsahu. Podobně, i když řádově méně, jako rozměrem nepřirozená všepohlcující záplava žlutých polí řepky olejné, suroviny pro bionaftu.

NADČASOVOST

Vlastnosti nadčasovosti je schopnost respektu k minulému i budoucímu. Minulé ctít a dokázat na ně navazovat, budoucímu ponechat a připravit prostor. I zde však platí měřítko přiměřenosti vycházející z vyhodnocování skutečných kvalit. Současně je vždy nezbytná pravdivost. Pravdivost časovosti, spočívající v přiměřeně sebevědomém přihlášení se k modernosti stávající epochy při současném ctění stop epoch minulých i možných budoucích. Jakýkoli projev historismu v nových stavbách vždy bude podvodem, zmatením a z hlediska rozvoje krokem zpátky.

Nevýznamná není ani nadčasovost krásy, krásy prostoru samé o sobě, která nepotřebuje žádné doplnění, vyplnění, interpretování. Prožitek z prostoru, který by pro svou čistotu, jasnost, elementárnost a intenzitu mohl být jedinou funkcí budovy, a sám o sobě by dával její existenci smysl.

S nadčasovostí souvisí ne-krátkozrakost. Nekrátkozrakost existenciální jako schopnost nazírat naši existenci v horizontu věků, nikoli omezené současnosti. Nekrátkozrakost praktická každodenní. Nenápadným drobným, ale signifikantním symbolem praktické krátkozrakosti hraničící se zaslepeností je například běžné nevratné zazdívání komínů při současných rekonstrukcích historických objektů. Věříme v čarovnou moc nevysychajících plynových kohoutků? V nevyčerpatelnost omezeného bez vracení čerpaného? Nezranitelnost naší civilizace?

PŘIROZENÁ MÍRA STARÉHO A NOVÉHO, HUSTOTA SÍDEL

Sídla a jejich jednotlivé objekty jsou významnými nositeli paměti a vědomí paměti je předpokladem vědomí budoucnosti. Přesto je však třeba vždy v jednotlivých případech erudované zvážit opodstatněnost lpění na uchování konkrétních struktur měst, historických objektů či jejich částí. Nedostatečná schopnost znale a všestranně vyhodnocovat skutečné kvality historického prostředí a třídít na základě rozpoznání těch, které jsou reálnými nositeli historické paměti, cenným dědictvím pro budoucí generace, často vede k povšečnému uchovávání všeho starého. Paušální ochrana podle jediného kritéria stáří – pod heslem uchováme-li vše, nemůžeme nic pokazit – je alibismem kryjícím neschopnost vzdělaně posuzovat. Paradoxně tak uprostřed změti kvantity, může docházet k nepovšimnutým ztrátám skutečných jednotlivých hodnot. Pouhé stáří není samo o sobě zárukou moudrosti. Jakkoli nebezpečně může znít tato myšlenka na hřišti současné architektonické scény, kde příležitost k vytvoření staveb exponovaných v kontextu města často nezískávají objektivně kvalitní architekti, čímž dochází na dlouhá období k promarnění příležitostí. V takové situaci je pochopitelná obava, že prostor uvolněný odstraněním starého může vytvářet nebezpečí nahrazení horším novým. Smysluplným řešením by mohlo být pravidlo neoddělitelně podmiňující povolení zbourat stavbu erudovaným zhodnocením architektonické

kvality nového objektu a vyhodnocením poměru kvalit obou, na rozdíl od současného povolování odstranění pouze na základě hodnocení původního objektu.

Nelze zavírat oči před skutečností, že i pro města platí pravidlo přírody: přežít znamená neustrnout. Nejzajímavějšími a informačně nejhodnotnějšími většinou nejsou zakonzervované objekty, ale ty části měst, které jsou čitelným svědectvím vrstev vývoje, vždy živých jednotlivých fází, přirozeně navazujících na staré, obměňujících či přidávajících nové.

Zuhlost starších částí měst, tedy jejich center, uměle vyvolaná restriktivní paušální ochranou, vytváří jejich neschopnost přirozeně pojmout nový život a jemu odpovídající nové prostory, a způsobuje tak mimo jiné zhoubný tlak na rozvolňování zástaveb a funkcí do rozředěných okrajů měst. Přirozené zahušťování a obměňování zachovávající kontinuitu města, namísto bezbřehého, nekoordinovaného, nekontinuálního, indiferentního, řád postrádajícího a často skokového rozšiřování do okolní krajiny, škodí jak městům samotným tak přilehlé krajině. Jejich umístění obvykle nemá vlastní ani kontextuální smysl, jediným důvodem je snadnost odhození do prázdného prostoru oproti náročnějšímu včlenění do existující struktury.

Hustota, schopnost koncentrování maxima subjektů do minimálního prostoru, bez ztráty kvality těchto subjektů či využívaného prostoru, patří zřejmě k základním předpokladům trvale udržitelného rozvoje jak všeobecně, tak v oblasti tvorby měst. Je však zřejmé, že tato koncentrace musí být výsledkem cílené činnosti, chytrého záměru a nikoli pouhým samovzniklým chaotickým důsledkem jiných, negativních procesů: ekonomických tlaků, chyb nekoordinace či prostě nevědomosti.

KONTEXTUÁLNOST

Kvalita architektonického prostoru – a to nejen z pohledu vlivu na udržitelnost rozvoje – by vždy měla být hodnocena nikoli pouze z hlediska vlastního prostředí, ale kontextuálně. Kontext je vztah součástí k celku a jako takový existuje i v situaci, kdy je programově koncipován jako nulový, jako například „fuck context“ Rema Koolhaase. I tehdy, kdy objekt cíleně nereaguje na okolní prostředí, stává se ovlivňující a ovlivňovanou součástí celkové struktury. Vědomá kontextuálnost nových architektonických zásahů do stávajícího prostředí však podporuje kontinuitu a jako taková se jeví pro udržitelný rozvoj vždy přínosnější.

KONTINUITA

Rozvoj je návaznost, permanentní spojitost s počátkem. Přerušení, skok přes prázdný prostor, není rozvojem, je novým počátkem. Architektonická tvorba by měla vždy být spíše „mostem“, v prostoru i čase, než „létajícím talířem“. Kontinuita může být prostorová a časová, současně pak kromě kontinuity materiální je neopominutelná kontinuita duchovní, již je architektonické prostředí nositelem.

Současná doba směřuje od kontinuity, lineárnosti stále více k fragmentárnosti. I fragmentárnost jedné vrstvy plánu však může být kontinuální, za předpokladu existence skryté spojitosti v druhém plánu. Stejně tak mezera, která je nositelem původního tvaru, může být spojitostí. Důležitá je vždy míra adheze, podobně jako u Malevičových suprematických architektonů vzniklých poskládáním jednotlivých prvků v prostoru, kde výsledná forma záměrně obsahuje skrytou informaci o způsobu umístování – přemístování jednotlivých prvků, přičemž míra adheze tohoto pohybu jednotlivých prvků je mírou kontinuity odhalující vztah prvku k původní pozici.

PŘIROZENOST A PŘÍMĚŘENOST VZTAHU K PŘÍRODĚ

Přiměřenost znamená zdravým rozumem zvažovat, kde přírodu chránit, kde aktivně podporovat a zakládat, kde se poddat její nadvládě a kde se jí bránit. Nepřirozené extrémny jsou vždy z hlediska dlouhodobého vývoje kontraproduktivní. Úsměvným příkladem střetu extrémů je známý nedávný spor ochranářů flory a ochranářů památek s ochranáři fauny, zda chránit stromy či bobry, kteří v Lednickém parku – přirozeně – likvidovali historické památkově chráněné stromy.

Připuštění si možnosti pohlcení sídel přírodou jako přirozené součásti vývoje ukázal uměleckou formou například Anselm Kiefer ve svém sídle v Barjacu, kde deset let žil a pracoval v rozsáhlém opuštěném areálu bývalé továrny umístěné volně uprostřed krajiny v jižní Francii. Zčásti polorozbořené prostory se postupem času staly součástí monumentálního sochařského díla, doplněné množstvím výtvarných děl vytvořených na místě, často za použití materiálu a fragmentů původních objektů. Po deseti letech soustavného přetváření a dotváření místa ho Anselm Kiefer opustil, uzavřel a ponechal umělecké dílo na místě spravované jediným hlídačem. Smyslem dalšího vývoje místa cíleně určil postupně přirozené pohlcení přírodou, nazýváje toto dílo „Over Your Cities Grass Will Grow“, citátem z prorocství Izaiáše.

(fig. 5 — Anselm Kiefer : „La Ribotte“, Barjac)

Podobným příkladem, který pravděpodobně není zcela cíleným výsledkem, může být nechtěný půvab rozlehlých rostlých ploch zeleně živelně vyplňujících rozsáhlé oblasti opuštěných bývalých průmyslových areálů v severoněmeckém Porúří, které se stávají neplánovanými přírodními parky vítaně využívanými obyvateli přilehlých měst, jejichž obytnost je dlouhodobě poznamenána jak dopady intenzivní průmyslové výroby celého regionu, tak ztrátou kontinuity v důsledku totálního vybombardování většiny ploch měst během druhé světové války. Z průmyslového regionu se přirozeně stává region přírodní. A paradoxně možná nadejde doba, kdy se tato příroda stane předmětem ochrany.

9/ ..... 9/ (fig. 6 — Dül Zollverein; 7,8 — SANAA: Škola managementu a designu v Zollverein)

„ ... Co jest doba deseti, dvaceti,
padesáti a sta let?
Zatím strom malinko zestárl.
Nese v sobě spočtena všechna minulé jara.
Jeho čas plyne zvolna
a od věků v něm sídlí dech života.
Žije, ale nerozeznává,
že pod ním stanul jiný muž
než před sto lety...“

Václav Vančura : *Obrazy z dějin národa českého*,
Československý spisovatel, 1981

PŘIROZENOST PRÁCE

Aktuálním tématem současného architektonického rozvoje sídel je konverze starých budov a areálů, jejichž hlavním problémem není tolik špatný technický stav, jako především nekompatibilita jejich původního účelu s požadavky dnešní společnosti. Ani architektonická kvalita řešení a současná snaha o univerzálnost prostorů však nemohou zakrýt skutečnost, že změna účelu těchto objektů, která je často násilná, je především obrazem hlubšího problému společnosti, kterým je odklonění se od řady přirozených činností lidského života. Lidskou přirozeností je práce. Vymizení práce a nahrazení zábavou je příčinou i důsledkem úzce spjatými s životem budov a měst. Obtížné hledání využitelnosti objektů určených práci a umělá snaha učinit z nich například zábavné parky se z hlediska přirozeného vývoje musí jevit jako slepá cesta. Stejně jako krátkozraká likvidace zemědělské půdy a hospodářských objektů, které vždy byly nedílnou součástí jejího obhospodařování. Podobně výmluvný je problém hledání využití množství církevních objektů.

Z širšího hlediska je každá násilná razantní přeměna původního účelu také zpřetrháním a ztrátou širších vazeb. Význam aleje vedoucí z vesnice k poutní kapli mizí s vymizením funkce kaple, a to i v případě jejího uchování jako památkového muzeálního objektu. Protože k muzeu se nechodí poutí. Stejně tak zahrady kláštera přebudovaného na hotel již nemohou být zahradami hospodářskými ani kontemplativními. Podobně v okamžiku přeměny hospodářského dvora, který vždy spádově přináležel k určité velikostně odpovídající ploše přilehlých polí a luk, na rekreační objekt, tyto pole a louky zbavené objektového zázemí, leží ladem a planí.

(fig. 9 — Příbramsko)

NADČASOVÁ KVALITA ÚČELU

Z hlediska budoucnosti společnosti je vedle prostorové kvality vystavěného prostředí neméně důležitý i jeho účel. Není těžké odpovědět na otázku, zda lepším předpokladem pro trvale udržitelný rozvoj společnost jsou například nákupní centra versus školy, muzea a knihovny, nebo automobilový provoz versus prostory pro chodce, či nadměrná zástavba versus zeleň. Jakkoli za primární hodnotu architektonického prostředí považujeme prostorovou kvalitu, která je jakousi univerzální pevnou kostrou, narozdíl od tekuté náplně účelu, z hlediska společenského významu je rozhodnutí o výchozí funkci určující v počátku vzniku nosné směřování typu objektu, neméně determinativní. Prostředky nesvětí účel. I když rozhodnutí o účelu objektů nespadá většinou jak do povinností tak do práv projektujícího architekta, zejména v současné tvorbě veřejného prostoru města, kdy rozhodnutí správců města o účelu je často vedeno nekompetentně – z pouhé neerudovanosti, či na základě upřednostnění vedlejších, privátních či komerčních zájmů – snaha o ovlivnění tohoto rozhodnutí, může a má být pro architektury výzvou.

KVALITA SPOLEČNOSTI

Vztah obyvatel – uživatelů a správců – ke svému městu je pro kvalitu jeho podoby zásadní. Stěžejním pro fungující sídlo je pocit sounáležitosti, sepětí až ztotožnění obyvatel s životem svého města, existence nepopulárních pojmů jako: ne-lhostejnost či sociální angažovanost. Problémem současného vztahu obyvatel k jejich sídlům je oproti minulosti stále se zvyšující podíl migrace. Dříve jasná individuální zodpovědnost za konkrétní část prostředí se mění v teoretickou spoluúčasť na zodpovědnosti za hypotetický díl globálního prostředí. Tato situace vznáší zvyšující se požadavek buďto na celkovou osvětu společnosti – s cílem vyvolání přirozené reakce zevnitř, anebo na odborníky, architektury či politiky – s cílem vytvoření restriktivních či proaktivních opatření zvenku. V moderní společnosti dochází k záměně individuálního za anonymní. V komunistické společnosti byl tento stav absolutní, jeden soudruh byl kterýmkoli jiným soudruhem a dohromady tvořili kolektiv. Současný stav je bezpochyby přirozenější, protože svobodnější. Anonymní kolektiv soudružský však nahradily podobně indiferentní subjekty jako společnosti s ručením omezením či nadnárodní firmy, které jakoby neobsahovaly konkrétní lidské bytosti, a současně solitérní, z kontextu vytržení, globalizovaní kosmopolitní jedinci. K tomu se přidává anonymita nereálného virtuálního světa, prolínajícího ekonomické oblasti stejně jako individuální životy. Město bývá často přirovnáváno k živému organismu. Mohli bychom ho přirovnat i k lidskému tělu. A jako takovému se k němu chovat.

SETRVÁNÍ V MÍSTĚ – MINIMALIZACE DŮVODŮ K OPOUŠTĚNÍ SÍDLA

Ve světovém měřítku spotřebovává doprava (nákladová a osobní) okolo 80 % ropných produktů, současně na její vrub padá i značný díl dalších negativních environmentálních vlivů. Nezanedbatelnou část tvoří individuální přesun obyvatel mezi místy: za rekreaci, za práci, za vzděláním, za zábavou, za nákupy. Důvodem je většinou – skutečná nebo domnělá – absence příležitosti k naplnění těchto potřeb v místě bydliště. Pomineme-li poznávací, vzdělávací či pracovní důvody cestování, spadá velká část přesunů do kategorie ne-potřebného, je produktem rozmarnosti a neusebranosti. Opuštíme neustále místo svého domova hledaje atraktivní prostředí jinde a vytváříme tak začarovaný kruh: svoji nepřítomností a od ní se odvíjející nepéčí přispíváme k jeho skutečné neobytnosti. Z hlediska udržitelného rozvoje - a především vzhledem ke kvalitě obytného prostředí obecně - je zapotřebí, aby naše sídla obsahovala všechny atributy naplnění celého spektra potřeb obyvatel zkoncentrované ve vzdálenosti obsáhnutelné s minimálním použitím individuální automobilové dopravy, současně je však nutné, aby tento existující potenciál byl pochopen, podporován a naplněn samotnými obyvateli sídla.

VZDĚLANOST SPOLEČNOSTI

Vzdělanost spolu s kulturností a kultivovaností by se pravděpodobně dala označit za křížovatku všech pojmů souvisejících s možností trvale udržitelného rozvoje. Vzdělaná a kultivovaná společnost je spojencem vzdělaných a kultivovaných architektů ve snaze o vytvoření a udržení kvalitního životního prostředí. A naopak. Sociologické výzkumy jednoznačně prokazují, že například veřejné prostory spravované a využívané vzdělanou vrstvou společnosti vykazují zásadně vyšší kvality prostředí. Odvolávání se na hlas lidu dnes patří k populistické výbavě politické scény. Podíl společnosti, jakožto jednotlivých uživatelů na stavu společného životního prostředí, právo ovlivňovat jeho podobu, je samozřejmé, nutné a nepochybnitelné. Rozhodující však je, zda váha tohoto hlasu lidu je měřena pouhou silou kvantity a hlasitosti, či mírou kvality, erudovanosti a kulturnosti.

..... 10

10/ „ ... O povaze naší budoucnosti rozhodne úspěch nebo neúspěch v mobilizaci inteligence lidského rodu, která představuje sepětí rozumu, vzdělání a svědomí. Rozum ve svém svévolně omezeném, ryze racionálním pojetí sám na úkol nestačí; dovede pracovat stejně účinně pro dobrý čin jako pro zločin, dovede ohnout zákony právě tak jako mravní zásady do opaku jejich smyslu. Proto máme dar svědomí – varovný hlas před zločinem a výzvu k pomoci bližnímu ... Třetí složka inteligence, vzdělání, je nadstavbou nad čistým intelektem, nad schopností logického řešení problémů. Vzdělání v širokém smyslu slova, nikoli pouhá specializace, bude stále nezbytnější pro řešení problémů mezi velkými lidskými celky a konfliktů mezi nimi. Vedoucí politikové, vůdci národů s troskami všeobecného vzdělání, s ostudně proděravělým obrazem světa jsou zlo; tím větší, čím silnější je jejich stát. Už nestačí pouhá státníková intuice z dob mnohem slabší a skromnější minulosti, z dob Metternichů a Talleyrandů. Denně vidíme v televizi a čteme v novinách o důsledcích vlády intuice, vyzbrojené troskami vědomostí o světě...“

Jiří Krupička : Zmatek, Paseka, Praha 2008

KVALITNÍ ARCHITEKTURA JE TRVALE UDRŽITELNÁ ARCHITEKTURA

Urbanisté a architekti často zpytují vlastní svědomí, hledaje příčiny chybných výsledků především v procesu tvorby. Dochází k sypaní popela na hlavu a omlouvání se uživatelům měst, aniž by si kdokoli troufal vyslovit, že podíl veřejnosti – uživatelů a správců, stejně jako politiků či investorů, na žalostném stavu prostředí našich sídel je možná vyšší. Problémy našich měst často nejsou způsobeny pouze architektem ve fázi návrhu nového prostředí, ale jsou důsledkem chybného zadání, zhoubných průběžných zásahů a následného špatného nakládání s tímto prostředím. Možnosti architektů v současném nastavení hodnot společnosti jsou omezené. Pojem autorská práva je ignorován či redukován na pouhé esteticko-umělecké hodnoty, přitom skutečný obsah tohoto pojmu v oblasti architektonické tvorby by měl obsahovat veškerou zodpovědnost i současné právo na určení komplexní kvality architektonického prostředí: estetické, funkční, uživatelské, kontextuální, a to nejen v procesu návrhu a stavby, ale stejně tak v průběhu její následné existence. Dokud se k architektonickým návrhům bude vyjadřovat a rozhodovat o něm několik desítek úřadů, mezi nimiž ani jediný nezohledňuje hodnotu architektonická kvalita a současně o zadání a realizaci – zejména u veřejného prostoru města – bude rozhodovat pouze laická správa často alibisticky zaštitěná pomyšlým hlasem lidu, či pouhé soukromé ekonomické zájmy, nebude prostředí našich měst obsahovat architektonickou kvalitu. Navrhnout hodnotné architektonické prostředí není paradoxně vždy to nejtěžší. Nejtěžší někdy je, kromě samotného získání příležitosti toto prostředí ovlivnit, vytvořit a udržet podmínky k jeho realizaci v navržené podobě, stejně jako dokázat ovlivnit tyto podmínky v jeho následném fungování.

PROŽÍT, ŽÍT NEBO PŘEŽÍT?

Při vědomí důležitosti a smyslu udržitelnosti bychom současně neměli zapomínat občas si položit otázku, do jaké míry může být udržitelnost na úkor hodnotnosti. Žít není totéž jako přežít. Pojmy prožití versus přežití jsou spjaty s pojmy kvalita versus kvantita. „Přežít“ směřuje k utilitárnosti. Často se ale stává klamným alibi pro upřednostňování užítosti před kulturností, či na úkor kulturnosti, ačkoli – a platí to právě pro architektonické prostředí – tyto dvě hodnoty se nemusí sčítat, či dokonce vylučovat, ale naopak se mohou překrývat při vynaložení stejných nákladů. Upřednostnění utilitárnosti bez současného

požadavku na kulturnost naopak v architektonickém prostředí často vytváří prostor pro vznik jakési pseudokulturní nadstavby v oblasti výplňových forem doplňujících prostor mezi základními formami sloužícími funkci či konstrukci.

Krása, která je hodnotou pro lidský život neméně významnou než hodnoty užité a z hlediska vývoje je na rozdíl od řady utilitárních hledisek především hodnotou nadčasovou, by právě v tvorbě architektonického prostředí měla být jedním z hlavních kvalitativních kritérií. V naší současné společnosti existuje jakési klišé, činící rozdíl mezi architekturou a stavbou, kde architektura je stavbou s nadstandardem estetiky, v praxi převáděné do názoru, že nepotřebujeme nadstandard – architekturu, stačí nám utilitárnost – stavba. Tento mylný názor je navíc nebezpečně podporován argumentem současné ekonomické krize a o to víc je potřeba jeho klamnost neustále připomínat: krása a kulturnost nejsou nepotřebnou nadstavbou vystavěného prostředí, ale měly by být jeho nedílnou složkou, vznikající nikoli navýšením ekonomických nákladů, nýbrž na základě kvalitních tvůrčích rozhodnutí jako součást základních prostředků stavby.

(fig. 10 — Anselm Kiefer : „Bruch der Gefässe“ [Rozbité okovy])

MOŽNOST

..... 11

11/

„... Stará metafyzika viděla v tom, co je, vždy víc než to, co může být, co je do okamžiku svého uskutečnění jen možností.“

Existence v onom pojetí znamenala naplnění, uskutečnění možnosti (entelechia, potentia). Podle Aristotela když něco je, znamená to, že bylo realizováno (stalo se skutečností) to, co tu bylo dříve jen v možnosti: nyní je zde v aktu ... Podle Kearnyho ... možnost není méně, nýbrž více než skutečnost. Otvírá daleko větší horizont.“

Tomáš Halík : *Divadlo pro anděly*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010

12/

„Vzniká paradox: nové možnosti se zvrhávají a začínou vyvolávat tíseň. Máme možnost díky internetu nebo chytrému telefonu dělat věci rychleji, ale tahle možnost se mění v nutnost dělat je rychleji a v nutnost stihnout toho více. Možnost se mění v nutnost!“

Erwin Heller, v rozhovoru pro *Respekt* 26–27/2011

13/

..... 12

Pro dnešní společnost neomezených možností je však zároveň nezbytné současné vědomí, že „možnost se nikdy nesmí stát nutností“, neboť v takovém okamžiku se mění ve vlastní opak. Naplnění možností není vymahatelné, je vždy svobodnou volbou a rozhodnutím, vymáhané zrealizování možností se stává povinností, automatické vyplňování možností je pasivně přijatou manipulovaností.

..... 13

Znát přítomnost
to se člověku teprve zatočí hlava

nad minulými propastmi
je i budoucnost dávná

Holé teď

bez lávky
bez anděla
od rána do večera

Viola Fischerová : *Domek na vinici*, Agite/Fra, Praha 2009

